

การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
Developing Human Potential in Era of Globalization
with Buddhist Principles

สุทัศน์ ประทุมแก้ว

Sutas Pratumkeaw

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Srisaket Buddhist College

E-mail: suthatpar.b@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” มุ่งศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะคำสอนที่เกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์ด้านความประพฤติที่ครบถ้วนบริบูรณ์ โดยมีเนื้อหาสาระครอบคลุมความประพฤติของมนุษย์ที่ปรากฏทาง กาย วาจา ใจ นับตั้งแต่ความประพฤติระดับต้นที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตอันดีงาม การเกื้อกูลกันและกัน ช่วยกันรักษาระบบสังคมที่ตนมีส่วนร่วมเพื่อเกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตที่ดีงาม ส่วนความประพฤติระดับกลางที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ มีความตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว มีความกล้าหาญ และพร้อมที่จะเผชิญกับความ เป็นจริงของชีวิตและโลก และความประพฤติระดับสูง หมายถึงความรู้ ความเข้าใจคือตัวปัญญา โดยใช้ปัญญาพิจารณาพิจารณาองดูให้รู้จัก และมีความเข้าใจความเป็นจริงของชีวิต แล้วพยายามวางแผนการหรือจัดระบบให้เหมาะสมในการดำเนินชีวิตทั้งส่วนตนและสังคม เพื่อสร้างสรรค์คุณภาพชีวิตและสังคมให้ดำเนินไปสู่จุดหมายของชีวิตที่ดีงามอย่างแท้จริง เนื่องจากสังคมในปัจจุบันขาดศีลธรรม การทำงานจึงเป็นไปด้วยการเอาใจเอาเปรียบ สังคมจึงเกิดความวุ่นวายอยู่ไม่เป็นสุขเพราะแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ในสังคมจึงควรนำหลักพุทธธรรมมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นและอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก

คำสำคัญ: ศักยภาพ, ยุคโลกาภิวัตน์, หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

The article on "Developing Human Potential in the Era of Globalization with Buddhist Principles" aims to study the principles of Buddhist teachings. Especially the teachings concern human development in complete behavior, which contains material covering human behavior that appears physically, verbally, and mentally. The

basic behavior relates to good living mutual support and helps to maintain the social system in which they participate in order to benefit the good life. The middle behavior related to the quality of mind development. There is confidence, not shaken, with courage and ready to face the reality of life and the world. The high behavior means knowledge, understanding and wisdom. By using wisdom to consider and realizes a real understanding of life, they try to plan or arrange the system to be suitable for both personal and social life. To create a quality of life and society means moving towards a wonderful life destination. Present society is lacking morals, therefore work is taking advantage. The society is not happy because of the rivalry. When this happens, human beings in society should adopt the Buddhist principle to improve their lives and live happily together.

Keywords: Potential, Globalization, Buddhist Principles

1. บทนำ

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น นอกจากจะเป็นหลักของการดำเนินชีวิตแล้วยังเป็นการน้อมนำเอาหลักธรรมนั้นนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้ได้อย่างสันติในยุคแห่งการเอารัดเอาเปรียบของมนุษย์ในยุคโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนายังได้ครอบคลุมถึงบทบาทหน้าที่ของมนุษย์ ทั้งในด้านการรู้ การพูด การฟัง การเปิดรับการสื่อสาร การคิด และความเชื่อ ซึ่งบทบาทตามแนวพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งทางสังคมยุคปัจจุบัน จัดเป็นบทบาทที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการติดต่อกับบุคคลอื่นและส่งเสริมให้เกิดจริยธรรมในการสื่อสารทางสังคม พุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลแทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย และสังคมไทยในทุก ๆ ด้านเป็นฐานหรือรากเหง้าที่มาแห่งวัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม ตลอดจนการเมืองการปกครอง ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดปรากฏการณ์การเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมและมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งบทบาทและหน้าที่ที่ผ่านมามีได้กลายเป็นตัวแปรหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง ที่สามารถนำพาสถานการณ์บ้านเมืองให้ก้าวไปสู่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้ไม่ว่าจะเป็นการทำให้ปัญหาของสังคมคลี่คลายลงหรือก่อปัญหาให้ขยายตัวทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้น จนกลายเป็นวิกฤตความขัดแย้งทางสังคม และบางสถานการณ์ก็ได้พัฒนาไปสู่ความรุนแรงในที่สุดดังตัวอย่าง วิกฤตความขัดแย้งทางสังคม เมื่อ พ.ศ. 2549-2553 ที่เกิดขึ้น (พระมหาพรชชา ธมฺมहाโส (นิธิบุญยากร), 2554: 23-24) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นวิกฤตการณ์ทางสังคมที่แตกต่างจากวิกฤตการณ์ทางสังคม หรือบ้านเมืองในอดีต โดยวิกฤตการณ์ในอดีตที่ผ่านมาพบว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างประชาชน นิสิต

นักศึกษา กับฝ่ายทหารและรัฐ แม้แต่ในปัจจุบันนี้ก็ยังมิรัฐบาลทหารเข้ามามีอำนาจในการบริหารประเทศ ซึ่งบางทีคนคิดอาจมองว่าเป็นเรื่องดีที่มีทหารเข้ามาควบคุมอำนาจด้วยการรัฐประหาร โดยมีได้มาจากเสียงของประชาชน ที่ปรากฏเช่นนี้ อาจมองอีกนัยหนึ่งว่า ความขัดแย้งระหว่างประชาชน นิสิตนักศึกษา กับฝ่ายทหารและรัฐ ส่วนใหญ่แล้วอาจเป็นไปได้โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต่อต้านระบบเผด็จการของรัฐบาลทหาร และต้องการรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตย การดำรงตนอยู่ในสังคมนั้นบุคคลหนึ่งจะต้องมีบทบาทหน้าที่หลาย ๆ อย่าง ถ้าขาดหลักการปฏิบัติในการทำบทบาทหน้าที่เหล่านั้นแล้ว ก็จะทำให้เกิดความสับสนในบทบาทหน้าที่เหล่านั้นได้ พระพุทธองค์จึงได้บัญญัติข้อปฏิบัติในการปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในทางสังคม ซึ่งในที่นี้จะกล่าวเพียงบทบาทหน้าที่ของพ่อแม่ บทบาทหน้าที่ของครูอาจารย์ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ และบทบาทหน้าที่ของผู้ปกครองเท่านั้น เพื่อให้เห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยการใช้เกณฑ์ในการตัดสินเดียวกันนั้นคือ การใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาเป็นเกณฑ์ควบคุมการพิจารณา

2. เกณฑ์การตัดสินด้วยหลักพุทธธรรม

เกณฑ์การตัดสินด้วยหลักพุทธธรรม อาจกล่าวถึงปัญหาที่ว่า การกระทำที่มีคุณค่าทางจริยธรรมที่ว่า การกระทำที่เรียกว่า ดี ถูก ผิด หรือ ควร ไม่ควร เป็นอย่างไร และมีอะไรเป็นเกณฑ์ในการตัดสินในการกระทำนั้นว่า ดี ถูก ผิด หรือ ควร ไม่ควร หลักจริยธรรมในระบบธรรมนั้นเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่ามี 2 นัย กล่าวคือ 1) สัจธรรม และ 2) ศีลธรรม สัจธรรมเป็นอันติมสัจจะกล่าวคือ เป็นความจริงสูงสุดอันเป็นฐานรองรับหลักศีลธรรม และหลักจริยธรรมหรือการกระทำอันมีค่าทางพุทธธรรมที่ดำเนินไปถึงเพื่อเข้าถึงเป้าหมายอันเป็นอันติมสัจจะนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่าง มีอยู่อย่างเที่ยงแท้ และสามารถดำรงอยู่ได้โดยธรรมดา ถ้ามนุษย์ไม่มีเป้าหมายในการกระทำ ก็ไม่สามารถกล่าวได้ว่า การกระทำใดถูก หรือ ผิด เพราะฉะนั้น เกณฑ์ในการตัดสินค่าจริยธรรมว่า สิ่งนี้ถูก ผิด ควร ไม่ควร จึงต้องอาศัยเป้าหมายเป็นแนว ในขั้นนี้ การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาที่ว่ามาตรการวัดและตัดสินคุณค่าทางจริยธรรมเหล่านี้ ในทางพุทธธรรมคือ อะไรและมีอะไรบ้างนี้ เป็นปัญหาที่จะต้องศึกษาในกระบวนการต่อไป

ในพระพุทธศาสนากล่าวการกระทำของมนุษย์ไว้ 3 ทาง นั่นก็คือ **ทางกาย** เรียกว่า กายกรรม **ทางวาจา** เรียกว่า วาจกรรม และ **ทางใจ** เรียกว่า มโนกรรม การกระทำจะดีหรือชั่วอยู่ที่ 3 ทางนี้ ถ้าการกระทำนั้นเป็นฝ่ายดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ เรียกว่า กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต กรรมฝ่ายดีนี้ เรียกว่า กุศลกรรม แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นการกระทำในฝ่ายชั่วทางทวารทั้ง 3 นี้ เรียกว่า กายทุจริต วาจาทุจริต และมโนทุจริต กรรมฝ่ายชั่วทั้ง 3 นี้ เรียกว่า อกุศลกรรม ส่วนปัญหาที่ว่า การกระทำของมนุษย์นั้น จะดีหรือชั่ว ใช้อะไรเป็นเกณฑ์วัด เป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณากันต่อไป ตามแนวพุทธธรรมนั้นให้ถือเจตนาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินว่า การกระทำใดดี หรือชั่ว ถูก หรือ ผิด เพราะการกระทำทั้งหมดของมนุษย์มีเจตนาเป็นตัว

คอยบ่งชี้เพราะฉะนั้นเจตนาจึงเป็นตัวแท้ของกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “...เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ” (อง.ฉก. (ไทย) 22/63/577)

เค.เอ็น. ชยติลเลเก ได้ให้ทัศนะในปัญหานี้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำที่ถูกต้องและผิดนั้น จะต้องเป็นการกระทำที่เป็นไปอย่างเสรี แต่เป็นเสรีภาพที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับกฎของเหตุผลตามที่ชนะของพระพุทธศาสนา มีเงื่อนไขที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การกระทำที่ถูกแตกต่างจากการกระทำที่ผิด นั่นคือแรงจูงใจและความตั้งใจหรือเจตนาที่บุคคลมีต่อการกระทำ ๆ (เค.เอ็น.ชยติลเลเก, 2537: 36)

โดยนัยนี้ กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนา เชื่อว่ามนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ ซึ่งเป็นเจตจำนงเสรีที่ความสัมพันธ์กันในเหตุผลเชิงจริยธรรม เพราะถ้ามนุษย์ไม่มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ ก็จะไม่มีความชั่ว ถูก ผิด ควรหรือไม่ควร การกระทำก็เป็นแต่สักว่า ทำแล้ว กำลังทำ หรือทำอยู่เท่านั้นแต่มนุษย์มีเจตจำนงเสรีในการกระทำ และการกระทำทุกอย่างย่อมประกอบด้วยความจงใจหรือเจตนาเสมอ เพราะฉะนั้นด้วยการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจนี้เอง พระพุทธศาสนาจึงกล่าวว่าถ้าประกอบด้วยกุศล ก็จัดเป็นกุศลกรรม ถ้าประกอบด้วยอกุศล จัดว่าเป็นอกุศลกรรมดังพุทธพจน์ว่า

กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ...กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ...กรรมที่ถูกโมหะครอบงำเกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่ตั้งอรรถภาพของเขาเกิดบุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้นในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบัน ในลำดับที่เกิด หรือในระยะต่อไป... ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม 3 ประการนี้แล... คือ กรรมที่ถูกโลภะครอบงำ...กรรมที่ถูกโทสะครอบงำ...กรรมที่ถูก อโมหะครอบงำเกิดจากอโมหะ มีอโมหะเป็นเหตุมีอโมหะเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้นโมหะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ตัดรากถอนโคนได้เหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้...กรรมที่ถูกอโทสะครอบงำ ฯลฯ กรรมที่ถูกอโมหะครอบงำ เกิดจากอโมหะ มีอโมหะเป็นเหตุ มีอโมหะเป็นแดนเกิด เมื่อสิ้นโมหะแล้ว เป็นอันบุคคลละกรรมนั้นได้ ฯลฯ เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ ภิกษุทั้งหลาย เหตุให้เกิดกรรม 3 ประการนี้แล (อง.ติก. (ไทย) 20/34/186-188)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ตามหลักพุทธธรรมหรือหลักพุทธจริยศาสตร์เจตนาที่ประกอบด้วยความพยายามในการกระทำอันเป็นเหตุเบื้องต้นหรือเป็นความพยายามเพื่อให้การกระทำสำเร็จลงเป็นเกณฑ์ตัดสินคุณค่าเชิงพุทธธรรมดั่งนั้น พุทธธรรมที่กล่าวมาจึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์พึงปฏิบัติตาม

3. พุทธธรรมกับบทบาทและหน้าที่ของบุพการีที่พึงปฏิบัติต่อบุตร

ครอบครัวเป็นสถาบันที่ถือได้ว่าเล็กที่สุดของสังคม อันเป็นมูลฐานที่สำคัญในการสร้างภาพของสังคมส่วนรวม ว่าเป็นสังคมที่ดีหรือไม่เพียงใด นอกจากนี้ยังมีบทบาทและอิทธิพล

สำคัญในการขัดเกลาบุคลาการในสังคม ครอบครัวจึงมีคุณสมบัติพิเศษที่แตกต่างจากสถาบันอื่น ๆ คือเป็นสถาบันแรกสุดที่บุคคลได้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ครอบครัวจึงมีอิทธิพลต่อบุคคล (รัชนิกร เศรษฐ์, 2528: 126) หากครอบครัวส่วนใหญ่ของสังคมเป็นครอบครัวที่อบอุ่นรักใคร่ปรองดอง มีระเบียบวินัย มีคุณธรรม สมาชิกทุกคนรู้จักหน้าที่ที่มีความรับผิดชอบ และตระหนักต่อหน้าที่และบทบาทของตนเอง สังคมนั้นก็จะมีแต่ความเจริญและเรียกว่าเป็นสังคมของผู้ที่มีความเจริญแล้ว เพราะทุกคนในครอบครัวเป็นผู้ที่ประกอบไปด้วยจริยธรรมย่อมจะเกื้อกูลประโยชน์ต่อประเทศชาติได้ดี

ปัญหาที่สังคมแห่งยุคโลกาภิวัตน์ที่กำลังเผชิญอยู่นี้ เป็นเรื่องที่น่าศึกษาคิดค้นเพื่อหาแนวทางแก้ไขที่ถูกต้องตามหลักการทางพระพุทธศาสนา บิดามารดามีความเกี่ยวข้องกับบุตรตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิและเจริญเติบโตในครรภ์ ผู้ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับบุตรมากที่สุดเมื่ออยู่ในครรภ์คือมารดา เพราะบุตรได้อาศัยครรภ์ของมารดา สำหรับการเจริญเติบโตจนครบกำหนดคลอดออกมา ส่วนผู้เป็นบิดาในฐานะผู้ให้กำเนิดบุตรร่วมกับมารดา เมื่อตอนที่มารดาตั้งครรภ์ฝ่ายบิดาก็เป็นผู้ที่มีความสำคัญในการดูแลมารดาตลอดจนรับภาระต่าง ๆ แทนมารดาด้วย จึงนับได้ว่าบิดามารดามีความสำคัญต่อบุตรตั้งแต่ยังไม่คลอด ต่อเมื่อบุตรคลอดออกมาแล้วหน้าที่ของบิดาและมารดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรก็ยังคงมีต่อไปเนื่องด้วย สมาชิกของครอบครัวประกอบด้วยบิดามารดาและบุตรพ่อแม่จึงนับว่าเป็นบุคคลสำคัญในครอบครัว

หลังจากที่ได้กล่าวถึงสภาพของปัญหาด้านสถาบันครอบครัวในสังคมยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมมนุษย์ และด้านทางการเมืองแล้ว โดยเฉพาะปัญหาครอบครัวที่เกิดจากบิดามารดา จึงมีบทบาทและหน้าที่น้อยลงในการรับผิดชอบเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างตามมาในสังคม ในสถาบันครอบครัวกล่าวได้ว่าพ่อแม่เป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดสำหรับเด็ก โดยเฉพาะการที่พ่อแม่ผู้ปกครองมีทัศนคติที่ดีก็จะเป็นแบบอย่างทางการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีสำหรับเด็ก ทั้งนี้เพราะมูลฐานพฤติกรรมของเด็กจะได้รับการถ่ายทอดมาจากบิดาและมารดา (พระพรหมมังคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ), 2549: 34)

ด้วยความสำคัญของบิดาและมารดาดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าโดยภาพรวมสถาบันครอบครัวมีความสำคัญต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก แม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใดก็ตาม การประยุกต์หลักการพัฒนาเด็กในด้านที่เกี่ยวกับสถาบันครอบครัวหมายความว่าถึงบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ในการเลี้ยงดูเด็ก และกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของบิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรนั้น หลักธรรมที่ว่าด้วยเรื่องของทศ 6 (ที.ปา. (ไทย) 11/266/212) ก็เป็นหลักธรรมที่สำคัญที่พ่อแม่ควรนำมาปกครองบุตรที่ตนรัก อันได้แก่ทศเบื้องต้น (ปุรัตถิมทศ) คือการประพฤติปฏิบัติต่อกันระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา หลักทศ 6 ผู้เขียนจะไม่ขอกกล่าวถึงทศทั้ง 6 ข้อ จะขอกกล่าวถึงเฉพาะทศเบื้องต้น (ปุรัตถิมทศ) ที่ว่าด้วยข้อปฏิบัติหน้าที่ของพ่อ

แม่ที่พึงปฏิบัติต่อบุตรเท่านั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของบิดาและมารดาไว้ (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212-213) ซึ่งจะแยกวิเคราะห์แต่ละประเด็นตามลำดับต่อไปนี้

1) ห้ามปรามมิให้ประพฤตชั่ว (มีความเมตตา)

ห้ามปรามมิให้ประพฤตชั่ว หมายถึง ป้องกัน กีดกัน เพราะการประพฤตชั่วทางกายทางวาจาและทางใจ เป็นอกุศลกรรมที่บุคคลพึงงดเว้น เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายทั้งแก่ตนเองและผู้ อื่นบิดาและมารดาจะต้องแนะนำสั่งสอนบุตรของตนให้รู้จักละจากความชั่วร้ายทั้งหลายที่นำความเสื่อมมาสู่ชีวิตในทุก ๆ ด้าน ทั้งทางกาย วาจาและใจ ตลอดจนเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความประพฤตชั่ว เช่น การคบคนไม่ดี การอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นโทษ การดำรงชีวิตด้วยความประมาทความเกียจคร้าน (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) แนวทางแห่งความประพฤตชั่วที่บิดาและมารดาพึงห้ามปรามมิให้บุตรกระทำชั่ว คือ อกุศลกรรมบถ 10 ประการได้แก่ (1) การฆ่าและเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น (2) การละเมิดช่วงชิงทรัพย์สินของผู้อื่น (3) ประพฤติผิดในกาม (4) การพูดเท็จ (5) การพูดส่อเสียด (6) การพูดคำหยาบ (7) การพูดเพ้อเจ้อ (8) มีความโลภอยากได้สิ่งของของผู้อื่น (9) การอาฆาตพยาบาทปองร้ายผู้อื่น (10) และการมีความเห็นผิด (ที.ปา. (ไทย) 11/360/431)

เนื่องจากบิดามารดามีประสบการณ์มากกว่าและย่อมรู้สิ่งที่ควรไม่ควร สิ่งที่พึงปฏิบัติและไม่พึงปฏิบัติ ท่านจึงมีหน้าที่แนะนำบอกทางให้บุตรของตนละเว้นจากความชั่วต่าง ๆ ได้ และการห้ามปรามมิให้ประพฤตชั่วควรเริ่มตั้งแต่บุตรยังเล็ก ๆ โดยการบอกและแนะนำในสิ่งที่เป็นกุศลกรรม ที่กระทำแล้วก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ชีวิต

2) อบรมสั่งสอนให้ประพฤตดี (มีความกรุณา)

อบรมสั่งสอนให้ประพฤตดี (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) คือ การปลูกฝังในทางที่ดี ให้บุตรประพฤตตนอยู่ในศีลธรรม พ่อแม่ต้องเลี้ยงดูกลมเกลียวทางด้านจิตใจ เพราะใจเป็นตัวควบคุมการกระทำของคนการอบรมสั่งสอนให้ประพฤตดีก็คือการอบรมใจของบุตรให้ดีนั่นเอง ทั้งนี้เพราะการอบรมสั่งสอนให้บุตรเป็นคนดีด้วยการประพฤตในสิ่งที่ดีงาม และเป็นประโยชน์นั้นผู้ที่เป็นบิดาและมารดาต้องการบุตรที่เป็นคนดีทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัปปุรุษหรือสัตบุรุษ (อง.อฎฐก. (ไทย) 23/38/297) บุตรที่เป็นสัตบุรุษย่อมประพฤตในสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์ ก่อให้เกิดความสุขความเจริญแก่บุคคลในครอบครัว และสังคมอย่างมากมาย การอบรมสั่งสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดี ได้แก่การให้ดำรงตนอยู่ในกุศลกรรมบถ 10 ประการอันเป็นความดีที่ต้อปฏิบัติขั้นพื้นฐานดังนี้คือ (1) เว้นจากการฆ่าและเบียดเบียนชีวิตผู้อื่น (2) เว้นจากการละเมิดช่วงชิงทรัพย์สินของผู้อื่น (3) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม (4) เว้นจากการพูดเท็จ (5) เว้นจากการพูดส่อเสียด (6) เว้นจากการพูดคำหยาบ (7) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ (8) ไม่มีความโลภอยากได้สิ่งของของผู้อื่น (9) เว้นจากการอาฆาตพยาบาทปองร้ายผู้อื่น (10) และการมีความเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ (ที.ปา. (ไทย) 11/360/431-432)

บิดามารดาจะต้องปลูกฝังให้บุตรมีจิตสำนึกทางด้านคุณธรรมและมีฉันทะในการทำ ความดี และพัฒนาให้มีความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะความดีเป็นสิ่งที่ไม่ควรสั่นโศก ไม่สั่นโศกใน กุศลธรรม พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตเหมือนกับต้นไม้ม เพราะ ต้นไม้ที่จะเติบโตสมบูรณ์ได้ดีเจ้าของจะต้องดูแลกำจัดวัชพืชและไม้อื่น ๆ ที่เป็นตัวแย่งอาหาร และบำรุงด้วยปุ๋ยและน้ำอย่างถูกวิธี จึงจะเจริญงอกงาม ขั้นตอนในการพัฒนาตนตามหลัก พระพุทธศาสนาจะต้องละทิ้งสิ่งที่เป็นบาปอกุศล และในขณะเดียวกันก็ต้องสร้างกุศลกรรมให้ เกิดขึ้นด้วย หน้าที่ของบิดามารดาประการหนึ่งนั้นคือต้องให้การอบรมสั่งสอนบุตรให้ตั้งตนอยู่ ในความดีงามตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ การเว้นจากการกระทำความชั่วทั้งปวง การทำ กุศลให้ถึงพร้อมและการทำจิตของตนให้ผ่องใส (ขุ.ธ.(ไทย) 25/183/90)

3) ส่งเสริมให้ศึกษาเล่าเรียน (มีมุทิตา คือ พลอยยินดี)

บิดามารดาส่งเสริมให้บุตรมีการศึกษา นี่คือน้ำทิพย์ของบิดามารดา ชื่อว่าเป็นครู คนแรกของบุตร เพราะสอนให้บุตรได้รู้จักเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากมายก่อนใครอื่น อีกนัยหนึ่งท่าน เรียกว่าเป็นผู้แสดงโลกนี้แก่บุตร เพราะบุตรได้พบกับบิดาและมารดาก่อนใครอื่น บิดาและ มารดาจึงเป็นตัวแทนของชายหญิงทั้งโลกที่บุตรได้เรียนรู้ อีกทั้งพฤติกรรมที่บิดาและมารดาได้ แสดงให้บุตรเห็นเป็นการปลูกฝังพฤติกรรมดังกล่าวแก่บุตรทั้งทางตรงและทางอ้อม (ที.ปา.(ไทย) 11/267/212) นอกจากบิดามารดาจะสอนให้บุตรของตนได้เรียนรู้ในสิ่งต่าง ๆ รอบตัวแล้ว หน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือส่งเสริมให้เขาได้รับการศึกษา สามารถนำความรู้ขึ้นมา ประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตัวและครอบครัวต่อไปได้ในอนาคต ด้วยเหตุนี้บิดามารดาจึงควรที่จะ ส่งเสริมเรื่องการศึกษาเล่าเรียน เพื่อให้บุตรเติบโตมาพอมีความรู้ความสามารถที่จะเลี้ยงชีพของ ตนต่อไปได้ เป็นการแสดงความยินดีกับสิ่งที่บุตรของตนประสบความสำเร็จในบ้านปลายชีวิต (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543: 14-15)

4) เป็นธุระให้บุตรเมื่อจะมีคู่ครอง (มีอุเบกขา)

เป็นธุระให้บุตรเมื่อบุตรต้องการมีคู่ครอง เมื่อบุตรเติบโตเป็นผู้ใหญ่สมควรที่จะ มีครอบครัวแล้ว บิดามารดาต้องรับภาระหน้าที่ในการเอาใจใส่ดูแลด้านการมีครอบครัวของบุตร เริ่มต้นจากการให้คำปรึกษาแนะนำในการเลือกคู่ครอง โดยให้คำปรึกษาในฐานะที่บิดามารดา เคยมีประสบการณ์ผ่านเรื่องนี้มาก่อน ย่อมให้คำปรึกษาที่ดีและมีประโยชน์ต่อบุตรได้ในที่นี้ รวมทั้งการจัดการตามประเพณีที่มีมา เช่น การสู่ขอ การหมั้นหมาย ตลอดจนการสมรส บิดา มารดามีหน้าที่ในการช่วยเหลือทรัพย์ด้านเงินทองอันเป็นค่าธรรมเนียมในการแต่งงาน ในที่นี้ หมายถึง ค่าสินสอดทองหมั้นค่าใช้จ่ายในการจัดงานแต่งงาน เป็นต้น (ที.ปา. (ไทย) 11/267/212) หากเกิดการผิดพลาดทางการดำเนินชีวิตของบุตรแล้ว บิดามารดาก็จะเป็นกำลัง สำคัญในการให้กำลังใจ ไม่ซ้ำเติม คือปล่อยชีวิตให้เป็นอิสระ เพื่อเป็นการเรียนชีวิตที่บุตรควร จะได้รับ และเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพื่อป้องกันอนาคตที่จะเกิดขึ้นตามมานั่นเอง

สรุปได้ว่าการปฏิบัติต่อกันระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาหรือบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ที่พึงปฏิบัติต่อบุตรนั้น พระพุทธศาสนามีหลักการที่วางไว้อย่างชัดเจนและสามารถนำมาใช้ได้ในปัจจุบัน ทิศเบื้องหน้าในหลักธรรมที่ว่าด้วยทิศ ๖ นั้น เป็นการกล่าวถึงหน้าที่ของมารดาบิดาที่มีต่อบุตร การที่เด็กเข้าใจความหมายของพ่อแม่เป็นเพียงผู้ให้กำเนิดนั้น ถือเป็นความหมายในระดับต่ำ แต่ถ้าเป็นความหมายทางสังคมก็สูงขึ้นมา กล่าวคือ พ่อแม่เป็นผู้รับผิดชอบต่อบุตรสูงขึ้นไปถึงขั้นอุดมคติ พ่อแม่คือพระอรหันต์ประจำเรือน หรือพระพรหมผู้เสกสรรทุกสิ่งทุกอย่างให้กับบุตร คือ ความมี เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นี่คือคุณธรรมของพ่อแม่ที่พึงมีต่อบุตร นอกจากพ่อแม่ที่ต้องปฏิบัติต่อบุตรแล้ว ครู อาจารย์ก็มีส่วนสำคัญในการปฏิบัติศิษย์เช่นกัน ดังรายละเอียดที่จะได้กล่าวต่อไปนี้

4. พุทธธรรมกับบทบาทและหน้าที่ของแม่พิมพ์ที่พึงปฏิบัติต่อศิษย์

องค์ประกอบที่สองที่จะพัฒนาเด็ก คือ สถาบันการศึกษา ในที่นี้ก็คือบทบาทและหน้าที่ของครูและอาจารย์ผู้สอน บทบาทของครูที่สำคัญมีความตอนหนึ่งว่า

อันความเจริญก้าวหน้าของโลกทุกด้าน เป็นผลงานของครูทั้งนั้น โลกจะขาดครูเสียไม่ได้ ครูต้องมีอยู่และต้องรับช่วงต่อไปให้มากขึ้น บรรดาความรู้ทั้งหมดอยู่ที่ครู ถ้าหากขาดครูเสียแล้วความรู้ของโลกจักหายไป โลกจะเต็มไปด้วยความโง่ ความหลงไม่เข้าใจตามความเป็นจริง (พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทะภิกขุ), 2538: 120)

จากความสำคัญดังกล่าว นำมาซึ่งการศึกษามหาวิทยาลัยที่ดี เพื่อการพัฒนาเด็ก เนื่องจากในปัจจุบันสภาพแวดล้อมทางสถาบันการศึกษามีบทบาทหน้าที่คล้ายกับสถาบันครอบครัวส่วนหนึ่ง เนื่องด้วยเด็กและเยาวชนยังคงต้องใช้ชีวิตในการศึกษาหาความรู้ อยู่ในโรงเรียน หากเด็กและเยาวชนไม่ได้รับการเอาใจใส่ในด้านการศึกษาอบรมบ่มนิสัยอย่างดีพอ ย่อมจะมีผลต่อการสร้างปัญหาทางพฤติกรรมของเด็กได้ในอนาคต ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่า พฤติกรรมการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนส่วนหนึ่งเป็นผลที่ได้มาจากพฤติกรรมด้านลบที่ได้รับมาจากโรงเรียน (โสภา ชปิลมันน์, 2536: 139) ครูและอาจารย์นอกจากจะมีบทบาทด้านการอบรมสั่งสอนให้เด็กมีความรู้ทางการอ่าน การเขียน การคิด และการใช้ทักษะต่าง ๆ แล้ว การที่ครูได้ชื่อว่าเป็นแม่พิมพ์ จึงชี้ให้เห็นบทบาทสำคัญอันเป็นต้นแบบที่ดี ซึ่งเด็กผู้เป็นอนาคตของชาติจะประพฤติและปฏิบัติตามในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรมที่ครูมอบให้ เพราะปัจจุบันสังคมการศึกษาเปลี่ยนจากวัดมาเป็นสถาบันการศึกษาที่มีกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ทั้งนี้สถาบันการศึกษาคือครูและอาจารย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2548: 5) นอกจากการทำหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่ในการอบรมปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวเด็กอีกด้วย ครูอาจารย์พึงอนุเคราะห์ศิษย์ตามหลักการดังนี้ (1) แนะนำฝึกอบรมให้ศิษย์เป็นคนดี (2) สอนให้ศิษย์เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง (3) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง (4) ส่งเสริมยกย่องความดีงามให้ปรากฏ (5) สร้าง

เครื่องคุ้มครองให้สารทิศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตนได้ด้วยดี (ที.ปา. (ไทย) 11/267/213) ที่กล่าวมาข้างต้นคือทัศนคติ (ทิศเบื้องขวา) กล่าวถึงครูอาจารย์ย่อมจะอนุเคราะห์ศิษย์ทั้งหลายด้วยประการต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูอาจารย์กับลูกศิษย์เป็นอีกนัยหนึ่งของการพัฒนาเด็กที่มีอาจจะหลีกเลี่ยงได้ บุคคลที่จะเป็นครูได้นั้นไม่ใช่เป็นผู้ที่รับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ หรือใช้สติปัญญาเป็นสินค้าขายความรู้เพื่อเอาเงินมาเลี้ยงชีวิต ครูอาจารย์ต้องเป็นผู้ทางจิตวิญญาณ แต่ในปัจจุบันมักจะมีครูอาจารย์ในฐานะเป็นลูกจ้างสอนหนังสือให้แก่เด็ก เนื่องจากปัจจุบันนี้มีการเปิดโรงเรียนกวดวิชากันมากมายที่ปรากฏให้เห็น ซึ่งเป็นจุดด้อยของการใช้วิชาความรู้ไปในทางผลประโยชน์มากกว่าการสอนศิษย์ให้รักคุณธรรม จึงทำให้ศิษย์บางคนไม่เกิดความเคารพบูชาครูอาจารย์อย่างเป็นปวงนิยบุคคล ซึ่งต่างจากโบราณกาลที่มองครูบาอาจารย์เป็นปวงนิยบุคคล ผู้ที่ศิษย์ต้องให้ความเคารพนับถือ คำกล่าวที่ยกมาเป็นการชี้ให้เห็นว่าบุคคลที่จะมาเป็นครูอาจารย์นั้นต้องมีความเข้าใจในอาชีพครูให้ถูกต้อง เป็นครูด้วยจิตวิญญาณพร้อมที่จะเสียสละประโยชน์และความสุขส่วนตัว เพื่อมอบความรู้ความรักและคอยให้คำปรึกษาแนะนำแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ลูกศิษย์ด้วยใจจริง

5. พุทธธรรมกับบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติต่อสังคม

พระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญของสังคม และทำหน้าที่ในการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันแล้ว ยังทำหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะที่อยู่อาศัยในสังคม และได้ทำหน้าที่ในการสงเคราะห์ช่วยเหลือสังคมในด้านต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันพระสงฆ์ต้องปรับและเพิ่มบทบาทให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย เพราะพระสงฆ์เป็นบุคลากรของสังคม พระสงฆ์ย่อมได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงต้องปรับบทบาทและหน้าที่ของตนเอง เพื่อให้สอดคล้องและยอมรับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อการดำรงอยู่ของศาสนาให้อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไป และเพื่อช่วยเหลือสังคมด้วย อันมิใช่เฉพาะการสงเคราะห์ด้านจิตใจเท่านั้น จำเป็นต้องทำหน้าที่อื่น ๆ เพิ่มเติมจากที่มีอยู่ ซึ่งไม่ขัดกับพระธรรมวินัยเพราะว่ารูปใดไม่ได้พัฒนาทำการช่วยเหลือประชาชนหมู่บ้านและสังคมแล้ว พระสงฆ์นั้นก็ชื่อว่าบกพร่องไม่ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ ซึ่งถือว่าพระสงฆ์ทุกรูปต่างมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคมที่อาศัย แม้แต่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ต้องการให้พระสงฆ์มีบทบาทมากขึ้นในฐานะเป็นผู้นำทางศาสนาในการช่วยพัฒนาสังคม โดยพัฒนาคนให้มีคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น อันเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ และถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคคลที่ประชาชนให้การยอมรับในการสอน โดยเฉพาะการนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเพื่อสั่งสอนให้แก่เด็กและประชาชน เพราะถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญของสังคม (สมบูรณ สุขสำราญ, 2530: 29)

ดังนั้นในแง่ของการพัฒนาเด็ก ในส่วนที่เป็นบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องมีบทบาทและโครงการที่ชัดเจน ในการจัดตั้งโครงการต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น โครงการอบรมพระธรรมทายาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุที่ได้ผ่านการอบรมจากโครงการนี้แล้วสามารถนำหลักธรรมนั้นไปอบรมสั่งสอนประชาชน ทั้งนี้รวมถึงเด็กและเยาวชนในสังคมด้วย

การฝึกฝนอบรมพระสงฆ์ให้มีความพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในสังคม ทั้งหน้าที่ตามพระธรรมวินัย และหน้าที่ทางสังคมควบคู่กันไป ในฐานะบุคคลของสังคม เช่นเดียวกับพระสงฆ์ที่พึงปฏิบัติต่อสังคมเพื่อผลิตพระสงฆ์รุ่นใหม่ที่ต้องการทำงานเพื่อพระพุทธศาสนา และช่วยเหลือสังคมและช่วยเป็นกำลังให้พระพุทธศาสนาด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ 5 ประการคือ (1) เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง (2) เพื่อนำหลักธรรมคำสอนนั้นมาปฏิบัติจนเกิดผล (3) เพื่อเผยแผ่หลักธรรมที่ศึกษาและปฏิบัติอย่างถูกต้องแก่ชาวโลก (4) เพื่อสงเคราะห์และอนุเคราะห์ชาวโลกให้พ้นจากทุกข์ (5) เพื่ออบรมพระภิกษุให้เป็นธรรมทายาทที่สมบูรณ์ พระสงฆ์ที่เข้ามาอบรมเป็นพระธรรมทายาทจึงมีคุณสมบัติและความรู้ในทางพระพุทธศาสนาพอสมควร และเคยผ่านการทำงานมาบ้างแล้วเพื่อเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ได้อย่างเข้าใจ และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานได้ และเป็นการเพิ่มทักษะในด้านต่าง ๆ ในการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตลอดจนได้เรียนรู้ถึงกลวิธีการทำงานในรูปแบบต่าง ๆ จากวิทยากรที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาสที่มีประสบการณ์การทำงาน จึงเพิ่มความมั่นใจและความพร้อมในการทำงานเพื่อสังคมอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์โดยตรงที่จะต้องปฏิบัติต่อสังคม

ในแง่บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กนั้น จะเห็นได้ว่าควรพยายามที่จะพัฒนาบุคลากรภายในให้มีประสิทธิภาพก่อนเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะออกไปทำงานได้จริง การฝึกอบรมพระธรรมทายาทนี่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาเยาวชนของชาติ ให้ดำรงตนอยู่ในหนทางที่เที่ยงาม จากประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน” พบว่าความคาดหวังหลักของพุทธศาสนิกชนต่อพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน คือในด้านการศึกษานั้นมีความคาดหวังให้พระสงฆ์ชี้แนะให้เยาวชนเข้าใจชีวิตมากยิ่งขึ้น (พระมหาพนม เนี่ยวกุล, 2546: 70)

เพราะฉะนั้นในสถานการณ์ปัจจุบัน ซึ่งมีสภาวะแวดล้อมมีอิทธิพลต่อการช่วยอุดหนุนของเด็กลำไปสู่การกระทำชั่วได้ง่ายขึ้น สถาบันสงฆ์จัดได้ว่าเป็นอีกองค์กรหนึ่ง ที่ควรเข้ามามีบทบาทในการอบรมพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมให้กับเด็ก แต่ทั้งนี้การอบรมที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีได้นั้นองค์ประกอบสำคัญประการแรก คือ ผู้ทำการอบรมในที่นี่คือพระสงฆ์จำต้องมีความรู้ความเข้าใจอย่างทอ่งแท้ในหลักของพุทธศาสนา พร้อมทั้งยังต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กและเยาวชนด้วย การประยุกต์หลักการพัฒนาเด็กด้วย ผู้ศึกษาเห็นว่าการพัฒนาเด็กโดยการผลิตบุคลากรนั้นคือพระธรรมทายาทที่มี

คุณภาพออกไปพัฒนาและให้การอบรมเด็กตามสถาบันการศึกษา ทั้งนี้สอดคล้องและสามารถนำมาปรับใช้ได้ คือปัจจุบันควรมีการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อพัฒนาศักยภาพของพระภิกษุทั้งในด้านของภาคปฏิบัติ คือการอบรมเทคนิคการสอนและภาคทฤษฎีทางหลักพุทธธรรม เมื่อจบโครงการมีความรู้ความสามารถความเชี่ยวชาญ พระภิกษุสามารถปฏิบัติงานได้จริงย่อมยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่เด็กและเยาวชนไทย เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้เชื่อมั่นว่าคุณภาพของเด็กและเยาวชนในด้านคุณธรรมและจริยธรรมย่อมดีขึ้น

ในสังคมมีคนอยู่ 2 ประเภท คือ คนดีและคนไม่ดี หรือคนที่จริงใจและไม่จริงใจ ในสังคมบางคนก็คบทั้งคนดีและคนไม่ดี หรือคบแต่คนดีก็มี ซึ่งบางทีแล้วแต่เวลาและโอกาส ในทางพระพุทธศาสนาการคบกันเป็นมิตรก็เช่นกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าบุคคลจะมีโอกาสพบเจอคนประเภทใดมากกว่ากัน และมีความรู้ความสามารถในการเลือกคนแบบใดมาเป็นมิตร ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวเรื่องมิตรไว้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ มิตรแท้และมิตรเทียม

1. มิตรแท้ บาลีใช้คำว่า สหมิตร คือ มิตรที่บุคคลผู้คบหาสมาคมด้วยทำให้เกิดความเจริญแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท (ที.ปา. (ไทย) 11/260/209) ด้วยกันคือ (1) มิตรมีอุปการะ (อุปการมิตร) (2) มิตรร่วมทุกข์ร่วมสุข (สมานสุขทุกขมิตร) (3) มิตรแนะนำประโยชน์ (อรรถักขาโยมิตร) (4) มิตรมีความรักใคร่ (อนุกัมปมิตร) (ที.ปา. (ไทย) 11/261264/210-211)

2. มิตรเทียม คือ มิตรที่ไม่มีความจริงใจ ภาษาบาลีใช้คำว่า มิตรปฏิรูป สามารถจำแนกแยกย่อยออกได้เป็น 4 ประเภท (ที.ปา. (ไทย) 11/261/210) คือ (1) คนที่ถือเอาประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว (อัญญุทัตตุหระ) (2) คนดีแต่พูด(วจีปรมะ) (3) คนที่ชอบพูดประจบ (อนุปปยภาณิ) (4) คนที่ชักนำเพื่อนในทางที่เสื่อม (อปายสหาย) (ที.ปา. (ไทย) 11/255-258/207-209)

กล่าวได้ว่า มิตรแท้ คือ มิตรที่มีความจริงใจนำคบหาสมาคม ใครคบก็มีโอกาสพัฒนาตนและผู้อื่น รวมทั้งสังคมให้มีความเจริญ ส่วนมิตรเทียมเป็นมิตรที่ไม่นำคบหาสมาคม ไม่มีความจริงใจ ใครคบเข้าก็มีแต่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น หรือสังคมก็พลอยที่จะเสื่อมและเกิดปัญหาตามมาด้วย

กล่าวได้ว่า การกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสถาบันต่าง ๆ ในสังคมอันได้แก่บทบาทของสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันพระพุทธศาสนา ตลอดจนการเลือกคบมิตร (เพื่อน) ของเด็กย่อมส่งผลโดยตรงในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของเด็กและเยาวชนไทย ฉะนั้นทุกสถาบันที่กล่าวมาในเบื้องต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ทำหน้าที่หลักในสถาบันต่าง ๆ ควรมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานำมาประยุกต์ใช้ เพื่อพัฒนามนุษย์ยุคโลกาภิวัตน์ หรือคนในสังคมปัจจุบันอยู่กันอย่างสันติสุข เกิดความขัดแย้งทางความคิดน้อยที่สุด ดังนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เขียนจะต้องกล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของสถาบันดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากเป็นสภาวะแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวเด็กและส่งผลกระทบต่อเด็กโดยตรง สมกับคำกล่าวที่ว่า “เด็กวันนี้

คือผู้ใหญ่ในวันหน้า” สถาบันต่าง ๆ จึงต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนามนุษย์กลุ่มนี้ให้เป็นคนดีของสังคมสืบไปในอนาคต

หากกล่าวถึงผู้ปกครองหรือผู้บังคับบัญชาทุกสถาบันที่มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารครอบครัวที่ดี บริหารสถานศึกษาก็ดี หรือบริหารคณะสงฆ์ก็ตาม ตลอดทั้งผู้บริหารประเทศ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารทุกสถาบัน ควรสร้างมนุษย์ทุกคนให้เกิดความรักความสามัคคี ประองคองกัน ตั้งมั่นในหลักธรรมทั้งในส่วนของความยุติธรรม คือความเที่ยงธรรม นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้คลาดเคลื่อนจนเกิดความเสียหายไป เพราะหลักธรรมเหล่านี้จะเป็นบาทฐานนำไปสู่การแก้ปัญหาของสังคมในอนาคต

6. การแก้ปัญหาสังคมยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ปัญหาหรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่มนุษย์ โดยทั่วไปมักเกิดขึ้นมาจากความทะยานอยาก หรือความพอใจอยากได้จนเกินประมาณ คือ อยากได้ในกามคุณเพื่อสนองความต้องการทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ความอยากที่จะมีอยู่คงอยู่ตลอดไป และความอยากที่จะพ้นจากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาอยากทำลายหรือดับสูญ รวมความแล้วได้แก่ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา (ที.ป. (ไทย) 11/305/263) วิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ นั้นต้องรู้ถึงสาเหตุของปัญหาและแก้ไขตามสาเหตุอย่างถูกต้องและวิธีการแก้ปัญหาที่ดีที่สุด คือ การแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจอันเป็นพื้นฐานเพื่อให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเพราะในชีวิตประจำวันของมนุษย์เรานั้น ต้องมีการตัดสินใจอยู่ตลอดเวลา นั่นคือต้องมีการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ และต้องตัดสินใจเสมอ นี่ก็เป็นหลักธรรมที่ทำให้ผู้เข้าถึงสามารถเป็นผู้ประเสริฐได้ หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาของสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ประกอบด้วย

1. **ธัมมัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักธรรม หมายถึง รู้หลักความจริงรู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎธรรมชาติแห่งสรรพสิ่ง หรือรู้เหตุรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น รู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้ทำชั่วอะไรเป็นหลักเกณฑ์แห่งความดี เป็นต้น

2. **อตถัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักอรรถ หมายถึง รู้ความหมาย รู้จุดมุ่งหมายหรือจุดประสงค์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ เช่น รู้หลักธรรมหรือภาชิตนั้น ๆ มีความหมายอย่างไร มีความมุ่งหมายอะไรเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไร เป็นต้น

3. **อตตัญญตา** ความเป็นผู้รู้จักตน คือ รู้จักตนเองโดยฐานะ ภาวะ เพศ วัย ความรู้ ความสามารถ และคุณธรรมอื่น ๆ มีศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ภาวะของตน และเมื่อรู้ว่า บกพร่องในเรื่องใดก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

4. **มัตตัญญูตา** ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอดี ความพอเหมาะสมควรในการดำรงชีวิต เช่น การรู้จักประมาณในบริโภคอาหาร การรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์สินที่หามาได้ รู้จักประมาณในการทำงาน เป็นต้น

5. **กาลัญญูตา** ความเป็นผู้รู้จักกาล คือ รู้จักเวลาว่า เวลาไหนควร ไม่ควรทำอะไร การงานใดจะต้องใช้เวลาเท่าไร แล้วทำให้ตรงต่อเวลา ให้เป็นเวลา

6. **ปฐิสัญญูตา** ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชนและสังคม รู้ரியที่จะพึงประพฤติ แล้วประพฤติตนให้เหมาะสมต่อชุมชนและสังคมนั้น ๆ

7. **บุคคลปริรัญญูตา** ความเป็นผู้รู้จักเลือกคบบุคคล คือ รู้จักบุคคลที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน รู้ความแตกต่างแห่งบุคคลนั้น ๆ ว่า ใคร ผู้ใดมีอภัยอาศัย หรือไม่ดี มีค่านิยมอย่างไร เป็นต้น (ที.ป. (ไทย) 11/330/333)

7. บทสรุป

พุทธธรรมกับบทบาทและหน้าที่ของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ จากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยบทบาทและหน้าที่ทางสังคม ดังที่กล่าวมา ล้วนเป็นหลักการที่ลึกลับที่สร้างสรรค์ให้บทบาทหน้าที่ต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ หลักคำสอนว่าด้วยบทบาทและหน้าที่ของพระพุทธองค์ยังครอบคลุมถึงหลักจรรยาบรรณ และจริยธรรม หากสังคมไทยได้นำหลักจริยธรรมการปฏิบัติหน้าที่ตามแนวพุทธศาสนานี้มาใช้พัฒนาสังคม ก็ช่วยให้บุคคลมีความสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และเป็นหลักการที่ช่วยให้สังคมทุกระดับ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติหรือแม้กระทั่งในระดับสากล คือ สังคมโลกทั้งหมด คงไว้ซึ่งสันติสุข ปราศจากอคติ ความแตกแยก ความขัดแย้งได้อย่างแท้จริงอีกด้วย

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันนี้ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม ปัญหาการเมืองในปัจจุบันนี้ ก็เกิดจากฝีมือของคนเห็นแก่ตัว โดยไม่มองถึงความเดือดร้อนของคนอื่น เห็นความเดือดร้อนของคนอื่นเป็นเรื่องไกลตัว แต่ถ้าคนเราแก้ปัญหาตรงจุดนี้ได้ มองว่ามนุษย์เท่าเทียมกัน และคนเหล่านี้ไม่เอาเปรียบกันมีจิตสำนึกดี เชื่อว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมคงจะหายไป เพราะฉะนั้นคนที่เอาเปรียบคนอื่นหรือเห็นแก่ตัวควรจะมีปัญหาสังคม และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้เสีย แล้วปัญหาต่าง ๆ ก็จะไม่ตามมา จะแก้ไขปัญหาง่ายและตรงจุดเพียงแค่มองจิตสำนึก รู้จักคำว่า “หน้าที่และมีวินัย” ปัญหาต่าง ๆ ก็คงไม่เป็นแบบทุกวันนี้ และคงไม่ฝังรากจนเติบโตจนยากแก่การแก้ไข แต่ถ้าคิดจะแก้ไขก็คงไม่สายถ้าคิดจะทำ กระแสความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและบุคคลในสังคม ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ควรที่ทุกฝ่ายทั้งอาณาจักรและศาสนจักรต้องประสานร่วมมือกัน ป้องกันแก้ไขปัญหาในระบบสังคม ค่านิยม อุดมการณ์ รวมทั้งคุณธรรม จริยธรรม และร่วมกันปลูกจิตสำนึกบุคคลในสังคมให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมมากขึ้น

การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การนำเอาหลักธรรมทางศาสนา มาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิต เยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อ ๆ ไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชน เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจ ใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้อง แล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพ และคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้าสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.
- เค.เอ็น.ชยติลเลเก. **จริยศาสตร์แนวพุทธ**. แปลโดยสุเชาว์ พลอยชุม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **วาทธรรมปัญญานันท**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, 2538.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ความสุขของครอบครัวคือสันติสุขของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2543.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 36. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, 2548.
- พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ). **รักลูกให้ถูกทาง**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, 2549.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุนยากร). **พุทธสันติวิธี: การบูรณาการหลักการและเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด, 2554.
- โสภา ชปิลมันน์. **บุคลิกภาพและการพัฒนาการ: แนวโน้มสู่พฤติกรรมปกติและการมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนของเด็กและเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไอ. เอส. พรินติ้งเฮ้าส์, 2536.
- สมบูรณ สุขสำราญ. **การพัฒนาตามแนวพุทธ: กรณีศึกษาพระสงฆ์ นักพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์สวย, 2530.
- รัชนีกร เศรษฐ์. **สังคมวิทยาชนบท**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2528.
- พระมหาพนม เนี้ยวกุล. “ความคาดหวังของพุทธศาสนิกชนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.